

Zahid El-Kevserî'nin "Kadının Örtünmesi" İsimli Makalesinin Hanefî Fıkındaki Yeri

The Place of Zahid Al-Kawthari's Article Entitled "The Hijab Of Woman" in Hanafi Fiqh

Hatice AKYÜZOĞLU

Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı,
Sakarya/Türkiye
Phd Student, Sakarya University Institute of Social Sciences, Department of Islamic Law of Science,
Sakarya/Turkey
haticeakyuzoglu@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4007-3226

DOI: 10.47425/marifetname.844954

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 22 Aralık /December 2021

Kabul Tarihi | Accepted: 06 Haziran /June 2021

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran /June 2021

Atf | Cite as

Akyüzoğlu, Hatice. "Zahid el-Kevserî'nin "Kadının Örtünmesi" İsimli Makalesinin Hanefî Fıkındaki Yeri [The Place of Zahid Al-Kawthari's Article Entitled "The Hijab of Woman" in Hanafi Fiqh]". Marifetname. 8/1 (Haziran/2021), s. 313-338.

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate aracılığıyla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
This article, has been scanned by iThenticate and no plagiarism has been detected.

Copyright ©

Published by Siirt University Faculty of Divinity. Siirt/Turkey.
web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marifetname>
mail: sifdergisi@gmail.com

Zahid el-Kevseri'nin “Kadının Örtünmesi” İsimli Makalesinin Hanefî Fıkıhdaki Yeri

Öz: Kur'an-ı Kerim'de Nûr 24/31 ve Ahzâb 33/59 ile kadınların dışarı çıkma ya da yabancı bir erkekle karşılaşma durumunda örtünmeleri emredilmiştir. Bu örtünün nasıl olması gerektiği ve yabancı erkeklerin kimler olduğu ahkâm tefsirlerinde ve fıkıh kitaplarında detaylıca ele alınmıştır. Konu, Hanefî mezhebinin fıkıh eserlerinde iki başlık altında incelenmiştir. Başlıklardan ilki namazın şartları bahsidir. İkinci başlık ise genel olarak “*Kitâbü'l-İstihsan*”, bazı eserlerde ise “*Kitâbü'l-Kerâhiyye*” ve “*Kitâbü'l-Hazr ve'l-İbâba*” olarak adlandırılan bölümdür. Namazın şartları bahsinde setrül'avret kısmında kadının namazda avret mahallinin neresi olduğu izah edilmiştir. İkinci başlık altında ise hür bir kadının namahremi yanında örtmesinin şart olmadığı uzuvlardan bahsedilmiştir. Fıkıh kitaplarında uzunca bir süre bu konu oldukça sade bir üslupla ele alınmışken, mezhebin son dönem âlimleri meseleyi detaylandırmış ve tesettür hususunda daha daraltıcı bir yorumu tercih etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin son şeyhülislam vekillerinden olan ve Hanefî mezhebine bağlılığıyla bilinen Zâhid el-Kevserî de, tercüme ettiğimiz makalesinde meseleyi ele alırken son dönem âlimlerinin savunduğu görüşleri takip etmiş ve meseleyi oldukça daraltıcı bir yorumla ele almıştır. Kevserî'nin klasik dönem fakihlerinin görüşlerinden istifade ederken de kendi iddiasını destekleyen rivayetleri kullandığı görülür. Kevserî'nin tesettür konusundaki düşüncesini anlamak adına bu makalede tesettür anlayışının Hanefî mezhebi içerisindeki değişimini dönemler üzerinden inceleyeceğiz. Ardından Zahid el-Kevserî'nin bu konuda yazmış olduğu “*Kadının Örtünmesi*” isimli makalesinin çevirisini sunup, son olarak bu makale üzerinden mezhebin ve Kevserî'nin tesettür anlayışına yönelik bir değerlendirmede bulunacağız.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hanefî Fıkıhı, Kevserî, Hicab, Tesettür, Kadın

The Place of Zahid Al-Kawthari's Article Entitled “The Hijab of Woman” in Hanafi Fiqh

Abstract: In an-Nur 24/31, women are ordered to pull their veil over their bosoms and to not display their ornaments except what appear thereof in the presence of strange men. And in al-Ahzab 33/59, women ordered to wear “jilbab” when going out. These orders raise the questions “How should a woman's hijab be?” and “Who are the strange men?”. These questions are answered in details in the tafasir al-ahkam (exegeses of verses of ahkam (judgement) in Quran) and fiqh books. The subject “women's hijab” has been

studied under two section in the books of Hanafi fiqh. First of them is the conditions of salat (Shurut as-Salat). The second section is which is generally named "Kitabu'l-Istihsan (approbation)" and in some books "Kitabu'l-Kiraheeat" and "Kitabu'l-Hazr we'l-Ibaha". In the section of conditions of salat, it is explained where the awrah (the limbs should be covered) is in the salat on the subject of satru'l-awrah. In the second section, which limbs can be uncovered for non slave women in case of going out or meeting a strange men are explained. In these section question where are the limbs could be display is answered but "jilbab" is not mentioned. We learn what is "jilbab" from the tafasir al-ahkam. While this issue has been handled in a very simple wording in Hanafi fiqh books for a long time, recent scholars of the Hanafi School have elaborated the issue and preferred a more constrictive interpretation regarding the hijab. For example, the face and hands din not accepted ad awrah in the early Hanafi books and there was no problem in displaying the hands and face in prayer or in the presence of a strange man. Although there is a polemic about the condition of the feet being awrah or not, the general acceptance is in the direction of the feet are not awrah. For this reason, there is no problem in displaying them in prayer and other times. But when we look at the recent Hanafi fiqh books, a distinction is made between the inside and outside of the hands and it is said that the inside of the hands is not awrah but the outside is awrah. It is seen that such a distinction was made in the feet; it is said that the top of the feet is awrah but under is not awrah. Muhammad Zahid al-Kawthari who is one of the deputy of the last Shaykh al-Islam of the Ottoman and also known with his loyalty to the Hanafi School, while dealing with the issue in the article we translated, he followed the views defended by recent scholars and dealt with the issue with a rather narrowing interpretation. It could be seen that Kawthari used some narrations that support his claims while benefiting from the books of the classical period fuqaha (scholars of fiqh) but he did not share their judgment. Kevseri dealt with the issue mostly through the jilbab, defended women to dress completely covered and restriction of women's life out of the home. In this article, we will examine the change in the understanding of hijab over the periods of the Hanafi School in order to understand the thought of Kawthari on hijab of women. Then we will give the translation of Kawthari's article on this subject, entitled "Women's Hijab". Finally, through this article (Women's Hijab), we will make an assessment of the Hanafi School and Kawthari's understanding on hijab.

Key Words: Islamic law, Hanafi Fiqh, Kawthari, Woman, Hijab, Jilbab

Giriş

Tesettür ستر fiil kökünden gelen ve “bir şeyi saklamak, gizlemek, bürünmek” anlamlarında kullanılan bir kelimedir.¹ Muhammed Zâhid el-Kevserî'nin (v. 1952), incelememizde yer vereceğimiz makalesinin başlığında kullandığı “hicab” kelimesi ise حجب kökünden gelmektedir ve örtü, perde, peçe gibi anlamları vardır.² Kavram kargaşası yaşanmaması için bu makalede “tesettür” kelimesi hem örtünmeyi hem de hicabı ifade edecek şekilde kullanılacaktır. Bununla birlikte Zâhid el-Kevserî'nin makalesinin başlığını “Kadının Örtünmesi”³ şeklinde tercüme etmeyi daha doğru bulduk.

Tesettür konusunun Hanefî fıkıh kitaplarında iki farklı konu başlığı altında ele alındığını görürüz. İlk olarak “*namazın şartları*” bahsinde “*setr-i avret*” konusunda kadının ve erkeğin avret mahallerinin neresi olduğu izah edilirken, kadının namazda nasıl örtünmesi gerektiği, hangi uzuvlarının açık olabileceği belirlenir. İkinci olarak da “*Kitâbü'l-İstihân/Kerâhiyye/Hazr ve'l-İbâha*” başlıkları altında ele alınır. Bu kitap başlığı altında “bir kişide bakılmasına müsaade edilen uzuvlar nerelerdir” sorusuna cevap verilir. Bu cevaplar arasında bizi ilgilendiren husus, bir erkek ile o erkeğin nikâhı altında olmayan, ona mahrem olmayan ve hür bir kadının durumudur.

Bu konuyu ele alırken her iki başlık altında bir kadının tesettürüne nasıl yaklaşmış, onu incelemeye çalışacağız. Tesettür konusu ele alınırken “mezhebin kurulmasından 19. yüzyıla kadar nasıl bir değişim olmuş” ya da “bir değişim olmuş mu, olmamış mı” sorusu da bizi ilgilendirmektedir. Kitaplara bakıldığında kadınların, erkeğe nispetle kategorilere ayrıldığı görülür; eşler ve cariyeler, mahrem olan kadınlar, mahrem olmayan hür kadınlar ve

1 Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Zebidi, *Tâcül-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (Dâru'l-Hidâye, ts.), XI/501.

2 Zebidi, *Tâcül-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, II/239.

3 Kevserî'nin makalesinin başlığı “حجاب المرأة”dır. Bunu “Kadının Örtüsü” olarak tercüme ettik.

namahrem köleler şeklinde.⁴ Bu kategorize içerisinden her bir unsura değinmemiz makalenin hacmini zorlayacağından "mahrem olmayan hür bir kadının erkeğin yanında tesettürü" üzerinde duracağız. Konuyu kronolojik olarak üç başlık altında inceleyeceğiz; mütekaddimûn fukaha dönemi, müteahhirûn fukaha dönemi ve müteahhirûn sonrası dönem.⁵ Konu ele alınırken günümüz tesettür anlayışına değinmek makalenin hacmini artıracığından tercih edilmemiştir. Bu sebeple Hanefîlerin görüşlerini naklettikten sonra Zâhid el-Kevserî'nin yazmış olduğu makaleyi burada paylaşıp değerlendirme kısmına geçeceğiz.

1. Mütekaddimûn Fukaha Dönemi

İbn Âbidîne (v. 1252/1836) göre mütekaddimûn dönemi hicri dördüncü yüzyılın sonuna kadar olan süreyi kapsar; ilk üçyüz yılı mütekaddimûn dönemi olarak adlandırır.⁶ Ancak bu süreyi Abdulazîz b. Ahmed el-Halvânî'nin (v. 452/1060) vefatına kadar uzatanlar da vardır.⁷ Bu durumda mütekaddimûn devrinin bitişi hicri beşinci yüzyılın ortasını bulmaktadır. Bu dönemin en önemli müelliflerinden ve Hanefî mezhebinin kurucu imamlarından olan İmam Muhammed (v.189/805), "*Kitâbu'l-İstihân*" başlığı altında, bakmanın caiz olduğu yerleri ele alır. Erkeğin, eşi dışında mahremi olan kadınların saçlarına, göğsüne, kollarına, bacaklarına ve ayaklarına bakmasının caiz olduğunu, karnına, sırtına ve diz kapağı ile göbeğinin arasına bakmasının ise uygun olmadığını söyler. Bakması caiz görülen yerlere dokunulmasında da bir beis yoktur.⁸ Ancak, namahrem ve hür bir

⁴ Ebû Bekr Alaeddin Muhammed b. Ahmed b. Ebi Ahmed Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), III/331; Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî el-Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'* (Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), V/119; Burhanüddin (Burhanüş-Şeria) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilaziz el-Buhari, *el-Mubitü'l-Burbânî fi'l-Fıkhi'n-Nu'mânî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), V/331.

⁵ Bu dönemsel ayrımlar için bkz. Ali Bardakoğlu, "Hanefî Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1997), XVI./9.

⁶ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dımaşk İbn Abidin, *Mecmûatür-Resâil* (Dersaadet: Muhammed Hâşim el-Kütübî, 1325), I/161.

⁷ Eyüp Said Kaya, "Mütekaddimîn ve Müteahhirûn", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), XXXII./188.

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî, *el-Asl* (Karaçi: İdâretü'l-Kur'an ve'l-Ulûmî'l-İslâmiyye, ts.), III./48-49.

kadının sadece yüzüne ve ellerine bakması helaldir çünkü Nûr Suresi 31. ayette⁹ yer alan “görünen kısımlar müstesna” ifadesinde kastedilen uzuvlar buralardır. İmam Muhammed’e göre Ebû Hanife’nin (v.150/767) görüşü de budur. Ancak burada şehvet kaydı vardır, şehvet varsa yabancı erkeğin kadına bakması helal değildir. Bunun da istisnası zarurettir; eğer bir hâkimin ya da bir doktorun meslekleri gereği kadına bakması gerekiyorsa, ya da bir erkek için evlilik amacıyla bir kadınla görüşüyorsa şehvet duysa bile bakmasında mahzur yoktur.¹⁰ Bakmaktaki bu şehvet kaydı ve bunun zaruret halinde göz ardı edilmesi mezhebin değişmeyen kuralıdır. Namazda bir kadının örtmesi gereken yerler ise eller, yüz ve ayaklar dışında bütün bedendir. Kudûri (v. 428/1037), ayakları da örtülmesi gereken yerler arasına dâhil eder.¹¹

Dönemin genel kabulü ellerin ve yüzün namazda da sair zamanda da açılmasında ve bakılmasında mahzuru olmayan uzuvlar olduğu şeklindedir, ayakların mahremiyeti ise tartışmalıdır. Dönemin son fakihlerinden Cessâs’a (v. 370/981) baktığımızda Tahavî’nin (v. 321/933) “*Muhtasar*”ına yaptığı şerhte kendisinden önceki fukaha ile aynı görüşte olduğunu ve “görünen yerler müstesna” ifadesi ile ellerin ve yüzün kastedildiğini belirttiği görülür.¹² Cessâs meseleye “*Abkâmu’l-Kur’an*” adlı eserinde Nûr 24/31’in tefsirini yaparken de değinir. Burada söz konusu ayette geçen “görünen yerler müstesna” ifadesindeki görünen yerlerin ne olduğu konusunda gelen

⁹ “Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere, ziynetlerini teşbir etmesinler. Başörtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtünler. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (mümin kadınlar), ellerinin altında bulunanlar (köleleri), erkeklerden, ailenin kadınına şebvet duymayan hizmetçi vb. tâbi kimseler, yabut henüz kadınların gizli kadınlık bususiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına ziynetlerini göstermesinler. Gizlemekte oldukları ziynetleri anlaşılmsın diye ayaklarını yere vurmasınlar (Dikkatleri üzerine çekecek tarzda yürümesinler). Ey müminler! Hep birden Allah’a tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz.” Nûr 24/31.

¹⁰ eş-Şeybânî, *el-Asl*, III./56-58.

¹¹ Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme Ezdî Hacrî Mısrî et-Tahavî, *Muhtasarü’t-Tabâvî* (Haydarabad: Lecnetü İhyâi’l-Maârifî’n-Nu’mâniyye, ts.), 28; Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed Kudûri, *Muhtasarü’l-Kudûri fi’l-Fıkhi’l-Hanefî* (Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1997), 26.

¹² Ebû Bekr Ahmed b. Ali Râzî Cessâs, *Şerhu Muhtasarî’t-Tabâvî fi’l-Fıkhi’l-Hanefî* (Beyrut: Dârü’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 2010), VIII./536-537.

farklı rivayetleri nakleder. Buna göre; Ebu'l-Ahves'den ve İbrahim'den gelen rivayete göre burada kastedilen anlam elbisedir, çünkü bilezik, taç, yüzük gibi ziynetler eşin görebileceği ziynetler olmasına rağmen elbise başkaları tarafından da görülebilecek bir ziynettir.¹³ Bir diğer rivayette ise burada kastedilen ziynetlerin sürme, kına ve yüzük gibi yüzde ve elde olan ziynetler olduğu bilgisi vardır. Hz. Aişe'den nakledilen bir rivayete göre burada kastedilen ziynet bilezik ve taşsız yüzüktür. Ebû Ubeyde'den gelen bir rivayete göre de bu taşsız yüzüktür. Bunların dışında nakledilen başka rivayetlere göre buradaki ziynet yüz ve elbisenin görünen kısmıdır.¹⁴

Cessâs bu nakilleri yaptıktan sonra kendi görüşünü de izah eder: “Görünen kısımları müstesna olmak üzere, ziynetlerini teşhir etmesinler” kısmında “görünen yerler”den kastedilen, sürme, kına ve yüzük gibi ziynetlerdir. Çünkü ayetin devamında kadının kimlerin karşısına tesettürsüz çıkabileceği bilgisi verilmiştir. Hanefîlere göre kadının yabancı olarak kabul edilen erkeklerin yanında açmasında mahzur olmayan yerler, elleri ve yüzüdür. Bu bölgeler kadında âvret mahallinden değildir.”¹⁵

Cessâs, kadının tesettürü hususunda delil niteliğinde olan Ahzâb Suresi 33.¹⁶ ve 59.¹⁷ ayeti ele alırken, ayetlerde tesettür açısından önemli iki kavram olan “teberrüc” ve “cıl bâb”ı da izah eder. Teberrüc “evden dışarı çıkmak” demektir ancak ayette bahsedilen teberrüc cahiliye âdetinde yer alan şekliyle; dışarı çıkarken süslenmek ve süsünü de erkeklere göstermek ve hatta bunun için bir gayret sarfetmek, hal ve hareketlerinde de cilveli olmak durumudur. Bu hal mü'min hanımlara yasaklanmıştır. Cessâs'ın bu ifadelerinden anlaşılan; bu şekilde dışarı çıkmak uygun değilken, burada yerilen hususlara dikkat edilerek dışarı çıkmada bir mahzurun olmamasıdır. Zira ayette mutlak bir şekilde dışarı çıkılmaması istenmemiştir. Bu ayet ve son-

¹³ Ebû Bekr Ahmed b. Ali Râzî Cessâs, *Abkâmü'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabi, 1405), V/172.

¹⁴ Cessâs, *Abkâmü'l-Kur'an*, V/172.

¹⁵ Cessâs, *Abkâmü'l-Kur'an*, V/172.

¹⁶ “Evelerinizde oturun, eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” Ahzâb 33/33.

¹⁷ “Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini (cıl bâblarını) üstlerine almalarını söyle. Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.” Ahzâb 33/ 59.

raki ayet dışarı çıkarken tesettüre riayet edilmesi gerektiğini oldukça açık ifade etmektedir. Ancak nasıl bir tesettürün olması gerektiği hususu “cilibâb” kavramı dolayısıyla tartışılmıştır. Cessâs’da, bu kelimenin “rida” anlamına geldiği bilgisi vardır. Mahiyetine yönelik Mücahidden gelen bir rivayete göre cilibâb hür ile köleyi ayırt eden bir kıyafettir. Cilibâbı sadece hür olan kimseler giyebilir.¹⁸ Bir diğer rivayet Ubeyde’den gelen rivayettir. Bu rivayete göre Ubeyde cilibâbın nasıl giyildiğini göstermiş, yüzünü kapatmış ve sadece gözlerinden birini açıkta bırakmıştır. Bu rivayetlerden dolayı Cessâs bu ayeti, genç kadınların yabancı erkeklerin karşısına çıkarken yüzlerini örtmesine gereklilik olarak sunar.¹⁹ Cessâs’ın bu ifadeleri Hanefiler’in genel kabulü olan ve kendisinin de görüşü olan ellerin ve yüzün görülmesinde mahzur olmayan uzuvlar olduğu bilgisiyle çelişki arzeder. Daha önce bahsi geçmediği halde, buradaki bilgiye göre yüzün açıkta kalabilmesi yaşlı olmak şartına bağlanır. Hâlbuki Hanefî mezhebinin genel olarak kabul ettiği, ellerin, yüzün ve ayakların açık olmasının mübah kabul edildiği görüşte belli bir yaş kaydı yoktur.

2. Müteahhirûn Fukaha Dönemi

Müteahhirûn fukaha dönemi hicri beşinci yüzyılın ortalarından itibaren başlar. Leknevî (v. 1886) bu dönemin Şemsüleimme el-Halvânî (v.452/1060) ile başlayıp Hâfizuddîn el-Buhârî (v. 693/1294) ile biten bir dönem olduğunu söyler.²⁰ Bu durumda dönem, “*el-Mutûnu’l-Erbe’a*” olarak adlandırılan ve Hanefî mezhebinin temel metinleri kabul edilen eserlerin müelliflerinden sadece birini kapsar; el-Mevsilî/ *el-İhtiyâr*. Biz inceleme-mizde “*el-Mutûnu’l-Erbe’a*” müelliflerinden sonuncusu olan Tacüşşeria’yı (VII/XIV. yy başları) da müteahhirûn dönemi içerisinde değerlendirdik, Tacüşşeria’dan sonrasını “müteahhirûn sonrası dönem” olarak ele aldık,

¹⁸ Cessâs, *Abkâmül-Kur’an*, V/244.

¹⁹ Cessâs, *Abkâmül-Kur’an*, V/245.

²⁰ Ebü Muhammed Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed el-Kureşî, *el-Cevâbirü’l-Mudîyye fi Tabakati’l-Hanefiyye* (Cize: Hicr li’t-Tıbaa ve’n-Neşr, ts.), IV./376; Ebü’l-Hasenat Muhammed Abdülhay b. Muhammed el-Leknevi, *el-Fevâidül-Behiyye fi Terâcimi’l-Hanefiyye* (Kahire: Matbaatü’s-Saâde, 1324h.), 241.

çünkü "*el-Mutûnu'l-Erbe'a*"dan sonraki dönem daha ziyade şerhlerin ve haşiyelerin yer aldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹

Bu dönemde Hanefî mezhebinin klasik metinleri diyebileceğimiz *el-Mebsût*, *Tuhfetü'l-Fukaha*, *Bedâiu's-Sanâi*, *el-Hidâye*, *el-İhtiyâr*, *Mecmau'l-Bahreyn*, *Kenzü'd-Dekâik* ve *el-Vikâye* gibi eserler telif edilmiştir. Tesettür meselesinin bu dönemde nasıl ele alındığına bakacak olursak; dönemin başındaki fakihlerden Sugdî'ye (v. 461/1068) göre kadının namazda avret mahalli yüzü ve elleri dışındaki her yeridir. Ayakları ise fukahanın çoğunluğuna göre avrettendir.²² Hanefî mezhebinin önemli âlimlerinden Şemsüleimme es-Serahsî'ye (v. 483/1090) göre namazda kadının tesettürü, sair zamanda dışarı çıkarken olması gereken tesettürdür.²³ Buna göre ellerinin, yüzünün ve ayaklarının açık olmasında mahzur yoktur.²⁴ Alâeddin es-Semerkindî (v. 539/1144) ise *Tuhfetü'l-Fukahâ*'da ayaklar hususunda, "sadece namazda açık olabilir ancak namaz dışında kapalı olmalıdır ve bakılması mübah değildir" bilgisini nakleder. İmam Muhammed'in eseri olan *ez-Ziyâdât*'ta da bu bilgiye işaret olduğunu söyler. Bunun yanı sıra Ebû Hanîfe'den İmam Muhammed'in naklettiği bir rivayete göre ayaklar, eller ve yüz gibi avret olmayan uzuvlardan sayılır.²⁵ Kâsânî (v. 587/1191) bülüğa ermiş bir kadının namazının başörtüsü olmaksızın kabul olmayacağı hadisini nakletmiş, ancak tesettürün tam olarak nasıl olması gerektiğini, avret mahallinin nereler olduğunu ayrıntılı anlatmamıştır. Bu hususun istihsan başlığı altında ele alınacağını söyleyerek, Serahsî gibi, kadın için namazdaki tesettürün sair zamanda dışarı çıkarken uyması gereken tesettürle aynı olduğuna işaret etmiştir.²⁶ *el-Hidâye*'de de namazda ayaklar hakkında "sahih olan görüşe göre" avretten sayılmadığı bilgisi vardır.²⁷ Abdülazîz el-Buharî (v. 616/1219) de Ebû Ca'fer et-Tahâvî'nin ayakları avret sayıp saymamakta

²¹ Bardakoğlu, "Hanefî Mezhebi", XVI./10.

²² Ebü'l-Hasan Ali b Hüseyin b Muhammed el-Hanefî Sugdî, *en-Nutef fi'l-Fetâvâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), I/60.

²³ Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), I/198.

²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, X/153.

²⁵ Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, III/334.

²⁶ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi*, I/117.

²⁷ Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr Merginânî, *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedi* (Beyrut: Darü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), I/45.

mütereddit davrandığını nakleder, namazda ayaklar hususundaki ihtilaflara değinir ve ortaya atılan görüşleri değerlendirir. Nihayetinde kendisinin kabul ettiği görüş ise namaz esnasında ayakların avretten sayılmamasıdır.²⁸ “*el-Mutûnu'l-Erbe'a*”da da eller, ayak ve yüz namazda avret mahallinden sayılmamaktadır.²⁹ *el-Vikâye*'de her ne kadar ayakların namazda avretten sayılmadığı bilgisi varsa da, Ebû Hanîfe'nin, ayakları da avretten saydığı, İmam Şâfi'nin de bu görüşte olduğu nakledilir. Ayrıca Hz. Peygamber'den, namaz kılan bir kadının elbisesinin ayakların üzerini örtecek kadar uzun olması gerektiğini ifade eden bir hadis de nakledilir.³⁰

Namaz dışında tesettürün nasıl olması gerektiği hususunda Serahsi oldukça geniş açıklamalarda bulunur. Kâsânî'nin de aynı şekilde izahatta bulunduğu görülür. Namaz dışında kadının tesettürü hususunda iki nokta vardır; kadının açması mübah olan ve erkeğin de şehvet olmaksızın bakmasında sakınca bulunmayan uzuvları nelerdir ve “cibbâb”³¹ emri ile ilgili ayet nasıl anlaşılmalıdır. Serhasî, “görünen yerler müstesna” ifadesi ile hangi uzuvların açılmasının/görülmesinin mübah olduğu sorusunu ele alırken Hz. Âişe'den gelen ve kadının sadece bir gözünün açık kalmasının mümkün olduğunu söyleyen rivayetle birlikte İbn Mes'ud'dan gelen ve bakılması mübah olan yerlerin örtüsü ve ayakkabısı olduğunu söyleyen rivayeti nakletmiştir. Ancak Serahsî son tahlilde mezhebin görüşünün bu rivayetler dikkate alınmadan ortaya konulduğunu söyler. Bunun için Hanefî mezhebinin başka delilleri vardır; Hz. Ali'den ve İbn Abbas'tan gelen rivayetler. Bu rivayetlerde de yüze ve ellere bakmak mübah kabul edilmiştir. Bu rivayetlerden birinde, bir kadın Hz. Peygamber ile evlenmek istemiştir, Hz. Peygamber de kadının yüzüne bakmıştır ve beğenmemiştir. Bir diğer rivayet ise Hz. Ömer'in mehirlere kısıtlama getirmek istediğinde itiraz eden kadının

²⁸ el-Buhari, *el-Mubtû'l-Burhâni fi'l-Fıkbi'n-Nu'mâni*, I/279.

²⁹ Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr* (Kahire: Matbaatü'l-Halebi, 1937), I/46; Muzafferüddin Ahmed b. Ali Bağdadi İbnü's-Sâati, *Mecmaü'l-Babreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn fi'l-Fıkbi'l-Hanefî*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 114; Ebü'l-Berekât Hafizüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik* (Beyrut/Medine: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye-Dâru's-Sirac, 2011), 158; Ubeydullah b. Mes'ud b. Mahmûd el-Buhari el-Mahbubi Sadrüşşeria, *Mubtasaru'l-Vikâye me'a Şerhibi İhtisârû'r-Rivâye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), I./113.

³⁰ Sadrüşşeria, *Mubtasaru'l-Vikâye me'a Şerhibi İhtisârû'r-Rivâye*, I./113.

³¹ Ahzâb 33/59.

al yanaklı olarak tasvir edilmesidir. Serahsi kadının yüzünün kapalı olması durumunda yanaklarının nasıl olduğunun kimse tarafından bilinemeyeceğini, dolayısıyla yüzünün açık olduğunu söyler. Ayrıca başka bir rivayette Hz. Peygamber bir kadının elini görmüş ve kına ile süslenmediği için onu bir erkek eline benzetererek bu durumu beğenmediğini izhar etmiştir.³²

Buraya kadar ellerin ve yüzün neden açılması ve bakılması mübah olan uzuvlardan sayıldığını rivayetlerle izah eden Serahsî, izahatına akli gerekçeler de ekler ve eller ve yüz ile birlikte ayakların da neden açılması mübah sayılan uzuvlar arasında sayıldığını anlatır. Kadın için zarurî olan günlük meşgaleler vardır, kadının alışveriş yapması gereklidir, bu esnada yüzünün ve elinin gözükmemesi de kaçınılmazdır. Ayrıca kadının hamur yoğurma, ekme yapma, çamaşır yıkama gibi işleri vardır ve bu işler esnasında kolunu sıvaması gerekir. Fakirlik ihtimaliyle her kadının ayakkabı bulması da mümkün değildir, terlikle veya yalın ayak yürürken de ayağı görünür. Neticede bu gibi zaruri hallerde kadının elini, yüzünü ve ayaklarını avret olarak görmek işleri daha zor hale getirir. Burada Serahsî sorumluluğu erkeğe yükler, eğer şehvet duyuyorsa bu durumdaki bir kadından bakışını çevirmek zorundadır.³³

Daha sonra gelen fakihlerden Kâsânî'nin ve Abdülazîz el-Buhârî'nin de Serhasî ile aynı izahatları yaptıkları ve ellerin, yüzün ve ayakların açılmasında şahsi hallerdeki ve muamelattaki zaruriyyâta odaklandıkları görülür.³⁴ "Kenzü'd-Değâik" şârihlerinden Zeylaî'ye (v. 743/1342) göre böyle bir zaruretin söz konusu olmadığı durumlarda da bu uzuvlar avret mahallinden sayılmaz.³⁵ Kâsânî her ne kadar zahîrî-rivâyede ayakların da avretten sayıldığı bilgisini nakletse de, ayakları avretten saymaz ve eller, ayaklar ve yüzün avret olmadığı hususunda hemen hemen Serahsî ile

³² Serahsî, *el-Mebsût*, X/152-153.

³³ Serahsî, *el-Mebsût*, X/153.

³⁴ el-Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'*, V/122; el-Buhârî, *el-Mubîtü'l-Burbânî fî'l-Fıkhi'n-Nu'mânî*, V/334; Ebu Muhammed Siraceddin Ali b. Osman b. Muhammed b. Süleyman Dönemin fakihlerinden el-Üşî ayakların avret olmama durumunu namazla sınırlandırmıştır. Namaz dışında ayakları avretten sayar. (bknz. el-Üşî, *el-Fetâvâ's-Sirâciyye* (Lenasia: Dârü'l-Ulûmü'z-Zekeriyya, 2011), 58.)

³⁵ Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen *ez-Zeylaî, Tebyinü'l-Hakâik Şerhu Kenzü'd-Değâik ve Hâşiyetü's-Şelebiyyi* (Kahire: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye, 1313), VI./17.

benzer aklı gerekçelendirmelerde bulunur.³⁶ “*el-Hidaye*” yazarı Mergînânî (v. 593/1197) ise ellere, ayaklara ve yüze kolları da eklemiştir.³⁷ Ebû Yusuf’a ait olan ve kadının iş yapacağı esnada kollarını açmasını mübah gören görüşü *el-Hidâye* şârihlerinden Aynî (v. 855/1451), zaruret ve örfle temellendirmiştir. Çünkü kadınların örfen yükümlü olduğu hamur yoğurmak, çamaşır yıkamak gibi işleri vardır ve bu esnada kollarını sıvaması zaruri bir haldir.³⁸ “*el-Mutûnu’l-Erbe’a*”da “*el-Vikâye*” hariç, namaz dışında avret mahallinden sayılmayan uzuvlar eller ve yüzdür; ayaklar avret mahallinden sayılır. Ancak *el-Vikâye* müellifi, Serahsî ve Kâsânî ile aynı gerekçeleri öne sürerek, zaruret sebebiyle ayakların avretten sayılmayacağına söyler.³⁹

“Cilbâb” bahsinin geçtiği ayetin nasıl anlaşılması gerektiği hususunda Zemahşerî’nin (v. 538/1144) *el-Keşşâf*’ına baktığımızda Cessâs ile aynı görüşü paylaştığı görülür. Cilbâb dışarı çıkarken giyilen bir kıyafettir, başörtüsü haricinde büyük bir örtüdür ve tek gözü açıkta kalacak şekilde kadının yüzünü örter. Ya da kadının yüzünü de örtecek şekilde örtünmesidir.⁴⁰ Cilbâb kelimesi bu şekilde izah edilmişken, mezhebin dikkate aldığı görüş, ellerin, yüzün ve ayakların açılmasında bir beis olmamasıdır. Cilbâb ayetini bu şekilde yorumlayan Hanefilerin, dışarı çıkan kadının ellerinin, yüzünün ve hatta birçoğuna göre ayaklarının açıkta kalmasında bir mahzur görmemesi dikkat çekicidir. Kaldı ki Zemahşerî de Nûr Suresi 31. ayeti açıklarken kadının ellerinin, yüzünün ve ayaklarının avretten olmadığını söyler. Bunun dışında yüzü açmanın sokakta yürüyebilmek, şahitlik ve nikâh gibi sebeplerle zaruret olduğunu da belirtir.⁴¹

³⁶ el-Kâsânî, *Bedâi’ü’s-Sanâi’ fi Tertîbi’s-Şerâi’*, V/122.

³⁷ Mergînânî, *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti’l-Mübtedi*, IV/368.

³⁸ Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa Hanefî Aynî, *el-Binâye fi Şerhi’l-Hidâye* (Beirut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2000), XII/130.

³⁹ Mevsîlî, *el-İhtiyâr li Ta’lîli’l-Muhtâr*, I/46; İbnü’s-Sâati, *Mecmaü’l-Bahreyn ve Mülteka’n-Neyyireyn fi’l-Fıkbi’l-Hanefî*, 821; en-Nesefî, *Kenzü’d-Dekâik*, 609; Sadrüşşeria, *Muhtasarü’l-Vikâye me’a Şerhibi İbtisârü’r-Rivâye*, II/216.

⁴⁰ Ebü’l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî’t-Tenzîl* (Beirut: Dârü’l-Kütübî’l-Arabî, 1407), III/559-560.

⁴¹ ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî’t-Tenzîl*, III/231.

3. Müteahhirûn Fukaha Sonrası Dönem

Bu dönem için şerhler ve hâşiyeler dönemidir demek mümkündür. Dönemin eserlerine baktığımızda, muhtasar eserlerde yer alan ifadelerin üzerinde durulduğu ve meselenin ayrıntılarının ele alındığı görülür. Bu sebeple bu dönemde yazılan eserlerde tesettür konusunda daha detaylı anlatımlara rastlamak mümkündür.

Söz gelimi, *Kenzü'd-Dekâik*'in şârihlerinden Zeylaî'nin şerhinde yer vermediği bir bilgi, bu dönemin sonlarına doğru, onyedinci yüzyılın *Kenzü'd-Dekâik* şârihlerinden Şelebî'nin (v. 1021/1612) eserinde karşımıza çıkar. Nesefî'nin eserinde ya da Zeylaî'nin eserinde elin avretten sayılmaması hususunda el, mutlak olarak zikredilirken, Şelebî, elin dış kısmının avret olduğunu savunur. Şelebî, her ne kadar elin bir bütün olarak -avuç içi ve dışı- avret sayılmadığını iddia eden görüşler olduğunu nakletse de, zâhiru'r-rivâyede elin içinin avret olmadığı, dışının ise avret sayıldığı bilgisinin yer aldığını iddia ederek konuyu noktalar. Ebû Yusuf'a atfedilen ve kolun da avretten sayılmadığı bilgisini de nakleden Şelebî, doğru olan görüşün kolun avretten sayılması olduğunu söyler.⁴²

Ellerin dış kısmının avret olduğu ve iç kısmının avretten sayılmadığı görüşü Şelebî'den önce de dillendirilmiştir. *el-Hidâye* şârihlerinden Bâbertî (v. 786/1384) ve Kudûri'nin *el-Muhtasar*'ının şârihlerinden Ebû Bekr el-Haddâd (v. 800/1398) da ellerin dış kısmının avretten sayıldığını iddia eder.⁴³ *el-Hidâye* şerhlerinden *Fethül-Kadir*'de de, Kâdihan'ın (v. 592/1196) elin bir bütün olarak bilekten parmaklara kadar avretten sayılmadığı görüşü nakledilir ancak buna rağmen zahiru'r-rivâyede de yer alan görüşe göre ellerin dışının avretten sayılması gerektiği iddia edilir. İbnü'l-Hümâm (v. 861/1457) *Fethül-Kadir*'de, Ebû Yusuf'un ön kolu (zira') avretten saymadığı bilgisini verir ve ayrıca bu görüş üzerindeki tartışmaları da nakleder. Tercihi ise şerh ettiği eserin iddiasının aksine, kolun avretten sayılmadığı

⁴² Ebû'l-Abbas Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed eş-Şelebî, *Tebyinü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik ve Hâşiyetü's-Şelebiyyi* (Kahire: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye, 1313), I/96.

⁴³ Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, *el-İnâye Şerhü'l-Hidâye* (Dârü'l-Fikr, ts.), I/258; Radiyyüddîn Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyyire alâ Muhtasari'l-Kudûri* (Matbaatü'l-Hayriyye, 1322), I/47.

bilgisinin sahih olmadığı yönündedir.⁴⁴ Bir şerh değil de fetâvâ kitabı olan *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*'de ise kadının elleri, ayakları ve hatta kollarının bile avretten sayılmadığı bilgisi vardır.⁴⁵

Ayaklar'ın avret olup olmadığı hususunda; *el-Hidaye*'de sahih olan görüşe göre ayakların da avret mahallinden olmadığı nakledilse de, *Fethül-Kadir*'de, Nûr/31'de yer alan “gizli olan ziynetleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar” ifadesi sebebiyle ayakların avretten sayılması gerektiği söylenir.⁴⁶ Kudûri şârihlerinden İbn Kutluboğa (v. 879/1474) da İbnü'l-Hümâm ile aynı delili kullanarak, ayakların avret mahallinden olduğunu iddia eder. Ancak onun bir ayrıma gittiği görülür ki bu ayrım Kudûri'nin eserinde yapılmamıştır; ayakların üzerini avretten sayar, altını ise avret mahalli olarak görmez. Çünkü ayette kastedilen ziynetler ayakların üzeri ile ilgilidir. Bu konuda bir de *el-Vikâye*'de delil olarak kullanılan hadisi öne sürer; “Ümmü Seleme (r.a) Hz. Peygamber'e sorar: Kadın elbise ve başörtüsü ile namaz kılabilir mi? Şayet uzun ve ayakların üzerini örtüyorsa; evet.”⁴⁷ Molla Hüsrev'in (v. 885/1480) *ed-Dürerü'l-Hükkâm*'ına baktığımızda da farklı bir iddia ile karşılaşırız; buna göre ayaklar mahremden değildir ancak yabancı bir adamın bir kadının bakabileceği uzuvları, elleri ve yüzüdür; ayakları bakılması yasak olan uzuvlardandır.⁴⁸ Molla Hüsrev'in bu eserine hâşiye yazan Şürünlâlî (v. 1069/1659) de namazda ayakların avret olup olmadığı hususundaki görüşleri naklederek tercihinin ayakların avretten sayılmaması olduğunu söyler. Namaz dışında bir erkeğin namahrem ve hür bir kadının ancak ellerine ve yüzüne bakabileceği bilgisini naklederken de bu konuda Ebû Hanîfe'ye göre ayaklara bakmanın mübah olduğu görüşünü ve Ebû Yusuf'tan da kollara bakmanın mübah olduğu görüşünü

⁴⁴ Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid İbnü'l-Hümâm, *Fethül-Kadir* (Darü'l-Fikr, ts.), I/259.

⁴⁵ Muhammed b. Muhammed b. Şihab el-Kerderi el-Harizmi el-Bezzazi, *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye* (Bulak: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye, 1310), VI./373.

⁴⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethül-Kadir*, I/259.

⁴⁷ Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi Ebû Davud es-Sicistani, *Sünenü Ebü Davûd* (Dârür-Risâleti'l-İlmiyye, 2009), I/477, hadis no: 640; Ebü'l-Adl Zeynüddin Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah İbn Kutluboğa, *et-Tashih ve't-Tercih alâ Muhtasari'l-Kudûri* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 159.

⁴⁸ Hüsrev Mehmed Efendi Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Gururî'l-Abkâm* (Darü'l-İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, ts.), I/59-314.

nakleler. Her iki görüşün de gerekçelerini belirtir; burada bir zaruret hali söz konusudur, şayet bakışta şehvet varsa caiz olmaz. Buraya kadar klasik dönemin görüşlerini savunan Şürünbülâli, ellerin avret olup olmama durumunda ise içinde bulunduğu dönemin görüşünü yansıtarak ellerin dışını avretten sayıp içini avret olarak görmez. Kâdihan'ın elleri tamamen avretten saymayan görüşünü o da kabul etmez.⁴⁹ Ellerin dışının avretten sayılıp içinin sayılmaması iddiasını *el-Mültekâ* şârihlerinden Şeyhîzâde Dâmâd (v. 1078/1667), Haskefi (v. 1088/1677) ve İbn Âbidîn de devam ettirir. Bu görüş "keff" kelimesinin elin iç kısmına hamledilmesi ile gerekçelendirilir. Önceki eserlerde elin içi ve dışı arasında bir fark olmasa da, yani her iki yönü de avret olarak sayılmasa da, "keff" kelimesinin elin dışına hamledilmesi gerekliliği sebebiyle elin dışı avretten sayılmıştır.⁵⁰ Ellerin dışını avret mahalli gören bu âlimler, hamur yoğurma, çamaşır yıkama gibi zorunlu hallerde ise ellerin, kolların ve ayakların avret olmaktan çıkacağını söyler. Zaruret hallerinde ellere, kollara ve yüze bakmakta da bir beis yoktur.⁵¹

Ayaklar ve eller hakkında bu detaylı izahatlar olurken yüzün durumu nasıl ele alınmıştır? İbnü'l-Hümâm'a kadar dönem içerisinde kabul edilen görüş yüzün avretten sayılmadığı ve şehvet olmaksızın bakılmasının mübah olduğu şeklindedir. İbnü'l-Hümâm yüzdeki ziynetin sürme olduğunu ve onun bütün yüzü değil sadece gözleri kapsadığını, eldeki ziynetin de yüzük olduğunu ve onun da bütün elleri değil sadece parmakları kapsadığını söyler. Ancak bu yorumlardan sonra farklı bir iddiada bulunmaz ve mezhebin görüşünü kabul eder.⁵² Şeyhîzâde Dâmâd da, Mâliki eseri *el-Müntekâ*'da genç kadınların yüzlerinin yaşanılan dönemde fitneye sebebiyet vermemek adına avretten sayılması gerektiği bilgisinin yer aldığını söyleyerek, kendi yaşadığı devirde fesadın artması sebebiyle bunun farzîyet oluşturduğunu

⁴⁹ Molla Hüsrev, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Guveri'l-Abkâm*, I/59-314.

⁵⁰ Damad Abdurrahman Gelibolulu Şeyhîzade, *Mecmaü'l-Enbur fi Şerhi Mülteka'l-Ebbur* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), I/122; Alaeddin Muhammed b. Ali b. Muhammed Dımaşki el-Haskefi, *ed-Dürrü'l-Muhtar Şerhu Tenviri'l-Ebsar ve Câmiu'l-Bihâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 58; Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dımaşk İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürrü'l-Muhtâr* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1992), I/405.

⁵¹ Şeyhîzade, *Mecmaü'l-Enbur fi Şerhi Mülteka'l-Ebbur*, I/122; el-Haskefi, *ed-Dürrü'l-Muhtar Şerhu Tenviri'l-Ebsar ve Câmiu'l-Bihâr*, 656; İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürrü'l-Muhtâr*, VI/370.

⁵² İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-Kadir*, X/25.

nu söyler. Akabinde de Hz. Aişe'den nakledilen “hür kadının tek bir gözü hariç –o da zaruret sebebiyle- bütün bedeni avrettir” rivayetini nakleder.⁵³ Timurtâşi de (v. 1006/1598) eserinde namaz esnasında kadınlar için avret mahalli olmayan uzuvları sayarken ellerin, yüzün ve ayakların avret mahalinden olmadığını söyler ancak erkekler arasında kadının yüzünü açmasının engellenmesi kaydını koyar. Erkeklerin şehvetle bu uzuvlara bakması zaten yasaklanmıştır, burada yeni olan kadının açmasının engellenmesidir.⁵⁴ Bununla birlikte namahrem ve hür bir kadında bakılması mübah olan uzuvlar sayılırken sadece eller ve yüz zikredilir ancak burada kadının yüzünü örtmesi gibi bir kayıt bulunmaz.⁵⁵ Haskefi'ye göre genç kadınların erkeklerin arasında yüzünü açmalarının engellenmesinin sebebi yüzün avret olması değil, fitne endişesidir.⁵⁶ Haskefi bu fitne sebebiyle erkeğin de kadına bakmaktan menedilmesi gerektiğini savunur. İbn Âbidin de eserini şerh ettiği Haskefi ile aynı görüştedir. Ancak o, “ilk bakışla iktifa ediliyorsa bir kadına ikinci defa ya da üçüncü defa bakmak caiz değildir” kaydını getirmiştir. Bu durumda kadının yüzünün açık olması gibi bir ihtimal söz konusudur.⁵⁷

Buraya kadar makalemizde Hanefî mezhebinin hür bir kadının yabancı bir erkek yanındaki tesettürünün nasıl olması gerektiğini ve hangi uzuvlarının avretten sayılmadığını ele aldık. Makalemizin bu kısmında Zâhid el-Kevserî'nin “*Kadının Örtünmesi*” başlıklı makalesinin tercümesini vereceğiz;

4. Kadının Örtünmesi⁵⁸

Allah'ın kitabında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eşlerine şu şekilde hitap edilmiştir: “*Evlerinizde oturun, eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın.*”⁵⁹ Onlar Kur'an nassı ile mü'minlerin annesi olarak kabul edil-

⁵³ Şeyhizade, *Mecmaül-Enbur fi Şerhi Mülteka'l-Ebbur*, I/122.

⁵⁴ Şemseddin Muhammed b. Abdullah b. Ahmed el-Gazzi el-Hanefî Timurtâşi, *Tenvîrül-Ebsâr ve Câmiül-Bihâr* (Mısır: Matbaatü't-Terakkî, 1914), 13.

⁵⁵ Timurtâşi, *Tenvîrül-Ebsâr ve Câmiül-Bihâr*, 213.

⁵⁶ el-Haskefi, *ed-Dürri'l-Muhtar Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr ve Câmiül-Bihâr*, 58.

⁵⁷ İbn Âbidin, *Reddül-Mubtâr ale'd-Dürri'l-Mubtâr*, VI/370.

⁵⁸ Muhammed Zâhid el-Kevserî, “حجاب المرأة”, *Makâlâtül-Kevseri* (Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikiyye, ts.), 228-232.

⁵⁹ Ahzâb 33/33.

mesine rağmen, erkeklerin yanında örtünmekle emrolundular. Mahremlerinden başka erkeklerin bakışları hasebiyle mü'minlerin annesi için böyle bir emir varken, onların dışındaki kadınlar için erkeklerin yanında örtünmesi emrinin olmaması mümkün değildir. Allah Subhânehu Kur'an'da şöyle demiştir: "*Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına, dışarı çıkarken üstlerine örtü almalarını söyle.*"⁶⁰ Böylelikle Peygamber (s.a.v)'in eşleri, kızları ve mü'minlerin kadınları, buluşa ermiş kimselerin örtünmesi emrinde eşitlenmiş oldu.

Abdullah İbn Mes'ûd ve Ali b. Ebî Talib'in ilimlerinde varisi olan ve Hz. Ömer döneminde altmış sene Kûfe kadılığını yapmış olan Kâdî Şureyh gibi ilmüne ve anlayışına tabi olunan Ubeyde es-Selmâni bu ayeti tefsir etmiştir. İbn Cerîr'in tefsirinde yer verdiği bu izahata göre denmiştir ki: Bana Ya'kub nakletti, dedi ki: Bize İbn Aliyye'den, ona İbn Avn'den, ona Muhammed'den ve ona da Ubeyde'den nakledildiğine göre; Allah'ın "*üstlerine örtü almaları*" emrinin mahiyetini izah etmek için Ubeyde ridasını üzerine örttü, burnunu ve sol gözünü kapattı ve sadece sağ gözünü açık bıraktı, ridasını kaşlarına çok yaklaştırdı ya da kaşının üzerine kadar örttü. Hadisi rivayet eden kişiler Ubeyde'den gördükleri bu şekli fiili olarak göstererek rivayeti yapmışlardır. Bu senetteki kişiler güvenilir ve ezberlerini koruyan kişilerdir. İbn Cerîr'in nasıl meşhur bir müfessir olduğunu ise uçan kuşlar bile bilir. Onun hocası Ya'kub b. İbrahim el-Abdî, onun hocası İbn Aliyye İsmâil b. İbrâhim b. Muksim, onun hocası İbn Avn Abdullah el-Basrî ve onun da hocası Muhammed b. Sîrî'di. Bütün bu âlimler güvenilir hadis hafızlarıdır ve kütübü sitte imamı onlardan gelen hadisleri nakletmekte müttefiktirler. Halini izah ettiğimiz Ubeyde de kendisinden cemaatin hadis naklettiği bir kimsedir.

İbn Mes'ûd ayette geçen "*görünen yerler hariç*"⁶¹ ifadesini elbise olarak tefsir eder. O derin ilim sahibi bir kimsedir ve sürmeyi ve yüzüğü de –ki bunlar yüzde ve eldedir- örtüye dâhil eder. İbn Mes'ûd'un bu ayet hakkındaki yaptığı tefsir ile elbise ile süslenme hususundaki şu ayet hakkında yaptığı tefsir birbirine muvafıktır. Allahu Teala Kitab'ında şöyle buyurur:

⁶⁰ Ahzâb 33/59.

⁶¹ Nûr 24/31.

“Her mescidde ziynetinizi takın”⁶² Burada da ziynetten kastedilen elbise-
dir. İbn Ebi Talha İbn Abbas (r.a)’tan şu şekilde bir bilgi rivayet eder; “*Aynı
şekilde önceki ayette yer alan “el-idnâ” (salmak) kelimesinin tefsiri, Ubeyde’nin
izah ettiği gibi, sadece tek gözün gösterilmesidir.*”

Hz. Aişe’nin uygulaması da bu tefsiri doğrular niteliktedir.

Yüze, yürürken yolu gösterecek incelikte bir örtü (peçe, nikab) örtmek
de tesettürün bir parçasıdır. Çünkü tesettürde asıl maksad kadının güzel-
liğinin erkeklerin nazarından gizlenmesidir. Bu şekilde bir hicab, erkekler
emroldukları üzere bakışlarını indirdikleri müddetçe, güzelliğin gizlen-
mesini sağlar.

Ubeydenin bu görüşünü selevin ileri gelenleri almışlardır, Hanefî fakih-
leri arasında büyük bir yeri olan Ebû Bekir er-Râzî el-Cessâs da bu görüşü
kabul etmiştir.

Namazda ve hacda kadının yüzünün ve ellerinin açık olmasının mübah
olması, ihtiyaç halinde evinden çıkması durumunda da mübah olacağına
delil teşkil etmez. Çünkü ihram kıyafeti Allah’a ibadet amacıyla giyilmiş
bir kıyafettir, diğer hüccacın giydiği kıyafet gibi ve ihram halinde bakışların
indirilmesi ve korunması vardır. Kadının namazı ise evinde ya da odasın-
dadır, kadının namaz kılması esnasında erkeklerin onun güzelliğine muttali
olacaklarını düşünmek yersizdir. Bu iki durum -ihtiyaç halinde- kadının
evinden bozulmuş sosyal hayata çıkmasına kıyas edilemez. Bu ayetin hük-
münde namaz ve ihram halinin istisna olmasının amacı da budur.

Seleften imamların birbirlerinden naklettiği üzere, bu ayet ile sarih bir
şekilde emrolunduğu üzere, dış örtünün sınırı gözün altı ve üstü ile belir-
lenmiştir.

Hz. Aişe’den Sünen-i Ebî Davud’ta nakledilen ve yüz ile ellerin örtül-
mesi gereken yerlerden istisna tutulduğu rivayete gelecek olursak; velev ki
bu rivayet sahih olsa bile, Hz. Aişenin bu hadisle amel etmemiş olması
selevin ileri gelenlerince bu rivayetin delil olarak alınmasının önünde en-
geldir. Ayrıca nasıl delil olarak alınabilir ki, senedde Hâlid b. Derik’in Hz.
Âişe’den rivayet ettiği bilgisi var ancak onun Hz. Aişe’ye yetişemediği hu-

⁶² Araf 7/31.

susunda ittifak vardır. Hadisin senedindeki Saîd b. Bişr zayıftır ve ayrıca senedde bazı müdellisler de vardır.

Mısır'ın imamlarından rivayet edilen, fitnenin olmadığı zamanlarda kadının yüzünün ve ellerinin açık olmasının caiz olduğu görüşüne gelince, kadın yolculuğa çıkınca fitneden emin olacağı saygılı, edepli ve fitneden korunmuş toplum nerededir?

Şemsüleimme es-Serahsî el-Mebsût'ta şöyle demiştir: "*Bakışın haram olması fitne korkusundandır ve fitne korkusu kadının yüzüne bakılmasındadır. Çünkü kadının güzelliğinin geneli diğer azalarından ziyade yüzündedir.*" Sonra Serhasî Ebû Hanîfe ve ashabından nakledilen ve yüze ve ellere bakmanın mübah olduğunu ifade eden görüşü aktardıktan sonra der ki: "*Bu mübablık bakışta şehvetin olmaması durumundadır. Eğer kişi bakışında şehvet olduğunu hissederse bakması helal değildir, çünkü şehvetle bakmak gözün zinasıdır.*"

Özel bir kimsenin (tek bir kimsenin) bakışında fitne korkusundan emin olmak mümkündür, ancak sokağa çıkmış bir kadının önünden geçtiği topluluktaki erkeklerin hepsinden fitne yönünden emin olması mümkün değildir. Bu durum da peçenin açılmasının engellenmesini gerektirir. (Bu durum da yüzün açılmasının neden yasaklandığını izah eder.)

Böylece Ebû Hanîfe'nin ve ashabının bu meseledeki görüşleri de anlaşılmıştır.

Kurtubî tefsirinde dedi ki: "*Mâlîki imamlarının büyüklerinden İbn Huveyzi Mendâd dedi ki: "Eğer bir kadın güzelse ve yüzü ve ellerinin açık olması fitneye sebep olacaksa onları örtmesi gerekir. Eğer yaşlı ya da çirkinse yüzünü ve ellerini açmasından mahzur yoktur."* Bu, onun Mâlîki mezhebinin bu meseledeki görüşünü izahıdır.

Şâfiî mezhebinde, Kifâyetü'l-Ahyâr'da bildirildiğine göre; eğer fitneden korkuluyorsa yüzüne ve ellerine bakmak haramdır, böyle bir korku yoksa bu durumda ihtilaf vardır, sahih olan görüşe göre haramdır. İstahrî ve Ebû Ali et-Taberî böyle demiştir, Ebu Muhammed (el-Cüveynî) de bu görüşü tercih etmiştir, Ebû İshâk eş-Şîrâzî ve Rûyânî de onun bu görüşüne kesinlikle katılır, İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin yaklaşımı Müslümanların bir kadının yüzü açık ve peçesiz dışarı çıkamayacağına ittifak halinde olduğu şeklindedir. Çünkü bakışta fitne şüphesi vardır ve fitne şehveti tetikler. Şeriatın güzelliğine en layık olan fitne kapısının kapatılması ve insanların

hallerinden bakışların uzaklaştırılmasıdır. Şâfiî'nin Ümm'deki sözü şöyledir: “ *Bir kadının namazda elleri ve yüzü dışında her yerini kapatması gerekir.*” Burada görüldüğü üzere “*namazda*” kaydı bulunmaktadır.

Hanbelî mezhebinin bu meseledeki görüşü Şâfiî mezhebinin görüşüyle aynı şekildedir. Allah hepsinden razı olsun. Kadının yüzünün açılmasını mübah görenler muhakkak ki bunu evlilik için söz kesilmesi gibi zaruri durumlarda mübah görmüşlerdir. Vekâlet ile halledemeyeceği şahadet gibi muameleler de bu zarurete dâhildir. Ancak bir zaruret ifade etmeyen hallerde dışarı çıkarken süslenmek ya da batılılaşma özentiisiyle açması bu kapsamın dışındadır.

İbn Cerîr ve İbn Hazm'ın kadının yüzüne bakılmasını mübah görmesi herhangi bir fitnenin söz konusu olmadığı, bilinen bir kimsenin bakmasıdır. Kadının peçesiz, yüzü açık bir şekilde bir topluluğa çıkmasına, o topluluk içerisinde kötü niyetli bakışların varlığı sebebiyle, Allah katındaki yerinden korkan hiçbir âlim rıza göstermez.

Kadınların bazı davalarda hâkim olmaları konusunda atıp tutan kimse bilmez ki onların verdikleri hükümler fukahânın bir kısmına göre geçerli olmakla birlikte günahtır. Tıpkı hiyel meselelerinde hilekârın günahkâr olmasıyla birlikte hükmün geçerlilik kazanması gibi. Velev ki bir kadın zorla hâkim olarak görevlendirilirse, fakihlerin bir kısmına göre hâkim olarak görevlendirilmesi günah olmakla birlikte bazı davalarda verdiği hükümler geçerlidir. Tıpkı bazı hiyel meselelerinde günah olmakla birlikte hükmün geçerlilik kazanması gibi, her kim böyle bir meselede hükmün geçerlilik kazanması ile birlikte günahın yok olduğu zannına kapılırsa fıkıhtan uzaklaşmış olur.

Sokaklarda salına salına, böbürlenerek gezen, giyinik çıplaklar olan ve kafaları deve hörgücü gibi olan kadınlar hakkında sayısız hadis vârid olmuştur. Onların durumlarını şerhe ya da izaha ihtiyaç yoktur.

Kadınların tesettürünün vücûbiyeti hakkındaki sarih naslar sebebiyle, çok eski zamandan beridir yeryüzünün doğusunda ve batısında yer alan Müslüman hanımlar tesettür emrine riayet etme gayesindedirler. Hicaz ve Yemen, Irak, Şam, Filistin, Halep, Afrika, Libya, Fas, Aşağı Mısır, Sudan, Cibuti, Somali, Zanzibar, İran, Afganistan ve bugünkü Pakistan ve Hindistan beldelerinde durum Müslüman kadınlar açısından bu şekildedir.

Bir süre öncesine kadar Yukarı Mısır, Rumeli, Anadolu ve Arnavutluk beldelelerinde de bu sayılan beldelerde olduğu gibi, kadınların tesettüre riayet ettikleri görülürdü. Hatta Arnavutlukta kadınların isimlerinin kayıt altına alınması istendiğinde ayaklanma çıkmıştı.

İhtilal döneminde kadınların peçesiz, yüzü açık sokağa çıkmalarını savunan Kasım Emin döneminden önce, Mısırlı kadınların hepsinin tesettürden yana olduğunu bilen kişilerin sayısı az değildir.

Harimini kıskanmak sahih İslami anlayışın sembollerindedir. İslam beldelerinin erkeklerinden kim bu duyguyu kaybetmişse, muhakkak ki bunu kaybetmesinin sebebi, kadınlarını kıskanmayan, eşlerinin başka adamlarla görünmesinde ya da görüşmesinde bir sorun görmeyen milletlerden etkilenerek uğradığı asimilasyondur.

II. Abdülhamid Han zamanında sadrazamlık yapmış olan Ahmed Vefik Paşa çok hazır cevap bir kimseydi. Sadrazamlık görevine getirilmeden önce de Avrupa başkentlerinde pek çok diplomatik görevi üstlenmişti. Bu başkentlerden birinde düzenlenen bir toplantı esnasında siyasetçi bir arkadaşı "Neden doğulu kadınlar hayatları boyunca evlerinde gizleniyorlar, erkeklerle bir arada bulunmaktan ve toplantılara katılmaktan sakınıyorlar?" diye, doğudaki bu âdeti küçümser bir eda ile sormuş. Ahmed Vefik bu soruya "Çünkü onlar eşlerinden başka bir kimseden bir çocuk dünyaya getirmek istemezler" diyerek cevaplamış. Bu cevap soru soran kişinin kafasından aşağı soğuk su dökülmüş gibi bir etki yaratmış, soruyu soran kişi üzerine bir taş atılmışçasına, istemeyerek susmuş.

Allah Subhanehu bizi uykularımızdan uyandırın, İslam'ın izzeti ve şerefi ile övünmeyi bizlere hissettirsin. Bizi sakınmayan milletlere benzemekten muhafaza eylesin ve bizi doğru yola erdirtsin.

Sonuç

Hanefî mezhebinin, hür bir kadının yabancı bir erkek yanında avret-i ve tesettürü konusundaki düşüncelerine baktığımızda mütekaddimûn ve müteahhirûn döneminde ellerin, yüzün ve çoğunluğun görüşüne göre ayakların avret mahallinden sayılmadığı görülür. Burada bir detaylandırma ya da genç-yaşlı ayrımına gitme gibi bir durum söz konusu değildir. Kadının sosyal hayattan soyutlanması gibi bir durum da söz konusu değildir, aksine kadının

sosyal hayatta karşılaşılabileceği zorlukların dikkate alındığı ve hükmün çarşı pazara çıkan, alışveriş yapan, namaza giden, hamur yoğurmak, çamaşır yıkamak gibi işlerde çalışan kadınların ihtiyaçları dikkate alınarak verildiği görülür. Cilbâb ise, kaynaklarda detaylı olarak izah edilmesine rağmen mezhebin fetvâya esas görüşüne etki etmemektedir. Gerekçeleri ise sahabe döneminde kadınların sokağa çıkarken yüzlerini açmakta bir beis görmemeleridir.

Müteahhirûn sonrası döneme baktığımızda ise daha detaylı bir anlatıma gidildiği, şerhlerde, şerhlere kaynaklık eden eserlerde yer almayan hükümlere varıldığı, zamanın değişmesi ile ortaya çıkan “fitne” unsurunun hüküm verirken etkili olduğu görülür. “Fitne” korkusu sebebiyle, şerh edilen eserlerde yer alan fikirlerden uzaklaşıp daha kısıtlayıcı bir görüşün tercih edildiği ve kadının genç olması halinde yüzünün açılmasının yasaklandığı dikkat çekidir. Bu görüş mezhebin klasik döneminin görüşü olmasa da, mezhebin müteahhirûn sonrası dönemi âlimleri arasında rağbet görmüştür. Mütekaddimûn ve müteahhirûn döneminde konu “cilbâb” kavramı ile ilişkilendirilemeyecek bir şekilde ele alınırken, müteahhirûn sonrası dönemde kadınların cilbâb giyiyormuşçasına örtünmelerinin beklendiği görülür.

Kevserî'nin de bu noktada müteahhirûn sonrası ulema gibi hatta onlardan da daha katı bir tutum sergilediği görülür. Kevserî meseleyi çoğunlukla cilbâb kavramı üzerinden irdeler ve tesettürü cilbâb ile doğrudan ilişkilendirir. Kevserî, Cessâs'ın, Ahzâb 59. ayetin tefsirinde sadece bir gözün açıkta kalacak şekilde bütün vücudun örtülmesi yorumunu oldukça sahiplenmiştir, “görünen yerler istisna” ifadesinin yorumunda da görünen yerlerden kastedilenin elbise olarak yorumlanmasını tercih etmiştir. Hâlbuki Cessâs'ın, “*Hanefilere göre kadının yabancı olarak kabul edilen erkeklerin yanında açmasında mahzur olmayan yerleri, elleri ve yüzüdür. Bu bölgeler kadında avret mahallinden değildir*”⁶³ ifadesi mezhebin bu konudaki görüşünü bildirmekle kalmayıp, ayette kastedilen örtünme şeklinin genele hamledilmediğinin ve fetvaya esas alınmadığının da göstergesidir.

Serhasî'nin naklettiği rivayetlerden de fitneyi konu edinen ve şehvetle bakışın haram olduğunu bildiren rivayetlere öncelik veren Kevserî, Serhasî'nin naklettiği Hz. Peygamber'in yüzünü gördüğü ve elini gördüğü

⁶³ Cessâs, *Abkâmül-Kur'an*, V/172.

kadınla ilgili rivayete ya da Serhasî'nin Hz. Ömer'e itiraz eden kadının al yanaklı olarak tanımlanması sebebiyle yüzün açık olmasının mübah olduğu iddiasına makalesinde yer vermemiştir. Kevserî'nin iddia ettiği şekilde şehvet ve şehvetle bakmanın neticesinde bakışın haram hale gelmesi ve fitnenin doğması mezhebin zaten baştan itibaren dikkat çektiği hususlardandır ve bakışa, şehvet olmaması kaydıyla izin verilmiştir. Fitne elbette önemlidir ancak Serahsî'ye göre fitne sadece yüzden kaynaklanmaz, kadının elbisesi de fitneye sebebiyet verebilir. Bu durumda fitne oldukça öngörülemeyen bir olgudur. Yani bir erkek kadının kıyafetinden de etkilenebilir. Ancak kıyafette bakmanın yasaklanması gibi bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla böyle bir korku ile yüz ve eli kısıtlama altına almak da doğru değildir.⁶⁴ Klasik eserlerde bu korku sebebiyle sorumluluğun erkeğe yüklendiği görülür, kadının yüzünü açmasının önüne geçilmez.

Kevserî tek bir kimse yanında yüzü açmak ile topluluk içerisinde yüzü açmanın aynı olmayacağını, topluluk içerisindeki insanların düşüncelerinden emin olunamayacağını iddia ederek dışarı çıkan kadınların yüzlerini örtmesini gerekli görür. Hatta kadının mümkün olduğunca evinde kalması gerektiğini savunur. Ancak Serahsî ve Kâsânî yüzün açık olmasını gerekçelendirirken, dışarı çıkan kadının sokakta yürürken zorlanmaması ve alışveriş yaparken zorluk yaşamaması sebebini öne sürmüştür, bu durumda kadının evde kalmak gibi bir zorunluluğu yoktur ve işi varsa dışarı çıkmasında bir sorun yoktur. Kevserî'nin tesettür anlayışına baktığımızda kadının madden refah seviyesinin yüksek olmasını gerektirdiği söylenebilir. Dışarı çıkmayan kadının dışarıdaki işlerini görececek bir yardımcısının olması, çalışmak gibi bir zaruretinin de olmaması gerekmektedir.

Kevserî'nin, Hanefî mezhebinin mütekaddimûn ve müteahhirûn dönemlerinde tesettür hakkındaki görüşünün tam olarak ne olduğunu bilmemesi imkânsızdır. O dönemde yer alan görüşlerden ziyade mezhebin müteahhirûn sonrası görüşlerini tercih etmesinin, kendi iddiasını desteklemek için başka mezheplerin görüşlerinden de istifade etmesinin ve tesettürü oldukça sıkı kurallara tabi kılmasının sebebi değişen sosyal yapı olabilir. Batının da etkisiyle sosyal hayatta daha fazla yer almaya çalışan kadınların,

⁶⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, X/153.

kılık kıyafet açısından da batıya benzemeye başlaması, Müslüman devletlerin yönetimlerinin bu değişime destek olması Kevseri'yi bu konuda daha katı düşünmeye sevk etmiş olabilir. Makalenin sonunda bahsettiği maalesef oldukça tatsız hatırat da batılılaşma endişesi karşısında Kevseri'nin tesettüre yüklediği anlamın boyutlarını gözler önüne serer.

Burada Kevseri'nin kadını bir fitne unsuru olarak gördüğünü söylemek de bize göre doğru olmaz. Kevseri'nin bu düşüncelerini, dejenerasyonun büyüklüğü sebebiyle bozulan toplumda kadını bir şekilde koruma çabası olarak görmek mümkündür. Ancak yaşanan dejenarasyonu sadece kadının kıyafeti üzerinden durdurmaya çalışmak ve erkeği bu süreçte göz ardı etmek, hatta fitne hususunda bakışını indirme sorumluluğunda dahi erkeğe güvenmemek bize göre meseleyi çözümden uzaklaştırmakta, Kevseri'nin iddia ettiği şekil de bir tesettür, yeni hayat şeklinin getirdiği zaruretlere karşısında çoğu kadın için ulaşılamaz bir noktaya yerleşmektedir. Bunun yanı sıra bize göre Hanefî mezhebinin fetvaya esas olan tesettür anlayışı günümüz şartlarında uygulanabilir bir tesettür anlayışıdır. Kadının çalışmasında, sokağa çıkmasında ve sosyal hayata katılmasında kolaylık sağlayacağı oldukça aşikârdır. Ancak son tahlilde şunu söylemek mümkündür, Kevseri'nin iddiası ile Hanefî mezhebinin fetvaya esas gördüğü tesettür anlayışı arasında bir tercih yapmak kadına kalmıştır.

Kaynakça

- Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa Hanefî. *el-Binâye fi Şerhi'l-Hidâye*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Bâbertî, Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-. *el-Înâye Şerhü'l-Hidâye*. Dârü'l-Fikr, ts.
- Bardakoğlu, Ali. "Hanefî Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. XVI. İstanbul, 1997.
- Bezzazi, Muhammed b. Muhammed b. Şihab el-Kerderî el-Harizmî el-. *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*. Bulak: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye, 1310.
- Buharî, Burhanüddin (Burhanüş-şeria) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilaziz el-. *el-Mubtû'l-Burbânî fi'l-Fıkhi'n-Nu'mâni*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'an*. I-V Cilt. Beyrut: Dârü İhyâit-Türâsi'l-Arabi, 1405.

- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010.
- Haddâd, Radyüüddîn Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed el-. *el-Cevheretü'n-Neyyire alâ Muhtasari'l-Kudûri*. Matbaatü'l-Hayriyye, 1322.
- Haskefi, Alaeddin Muhammed b. Ali b. Muhammed Dımaşki el-. *ed-Dürrül-Muhtar Şerhu Tenvirî'l-Ebsar ve Câmiu'l-Bihâr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşk. *Mecmûatü'r-Resâil*. Dersaadet: Muhammed Hâşim el-Kütübî, 1325.
- İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşk. *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürrî'l-Muhtâr*. Beyrut: Darü'l-Fıkr, 1992.
- İbn Kutluboğa, Ebü'l-Adl Zeynüddîn Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah. *et-Tashîh ve't-Tercih alâ Muhtasari'l-Kudûri*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid. *Fethül-Kadîr*. Darü'l-Fıkr, ts.
- İbnü's-Sâati, Muzafferüddin Ahmed b. Ali Bağdadi. *Mecmaü'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî el-. *Bedâiü's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- Kaya, Eyüp Said. "Mütekaddimîn ve Müteahhirûn". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. C. XXXII. İstanbul, 2006.
- Kevserî, Muhammed Zâhid el-. "حجاب المرأة". *Makâlâtü'l-Kevserî*. 228-232. Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, ts.
- Kudûri, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. AhmedD. *Muhtasarü'l-Kudûri fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed el-. *el-Cevâbirü'l-Mudîyye fi Tabakati'l-Hanefiyye*. Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, ts.
- Leknevi, Ebü'l-Hasenat Muhammed Abdülhay b. Muhammed el-. *el-Fevâidü'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*. Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1324h.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*. Beyrut: Darü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Mevsîlî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyar li Ta'lîli'l-Muhtâr*. Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1937.

- Molla Hüsrev, Hüsrev Mehmed Efendi. *Dürrerü'l-Hükkâm Şerhu Gureri'l-Ahkâm*. Darü'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, ts.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hafızuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-. *Kenzü'd-Dekâik*. Beyrut/Medine: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye-Dâru's-Sirâc, 2011.
- Sadrüşşeria, Ubeydullah b. Mes'ud b. Mahmûd el-Buhari el-Mahbubi. *Muhtasarü'l-Vikâye me'a Şerhibi İbtisârü'r-Rivâye*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- Semerkandî, Ebû Bekr Alaeddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Tuhfetül-Fukaha*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Sicistani, Süleyman b Eş'as b İshak el-Ezdi Ebû Davud es-. *Sünenu Ebû Dâvûd*. Dârü'r-Risâleti'l-İlmiyye, 2009.
- Sugdi, Ebü'l-Hasan Ali b Hüseyin b Muhammed el-Hanefî. *en-Nutef fi'l-Fetâvâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Şelebî, Ebü'l-Abbas Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed eş-. *Tebyinül-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik ve Hâşiyetüş-Şelebiyyi*. Kahire: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye, 1313.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen eş-. *el-Asl*. Karaçi: İdâretü'l-Kur'an ve'l-Ulûmî'l-İslâmiyye, ts.
- Şeyhizade, Damad Abdurrahman Gelibolulu. *Mecmaü'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebbur*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme Ezdi Hacrî Mısırî et-. *Muhtasarüt-Tahâvî*. Haydarabad: Lecnetü İhyâi'l-Maârifî'n-Nu'mâniyye, ts.
- Timurtaşî, Şemseddin Muhammed b. Abdullah b. Ahmed el-Gazzi el-Hanefî. *Tenvîrül-Ebsâr ve Câmiül-Bihâr*. Mısır: Matbaatü't-Terakkî, 1914.
- Ûşî, Ebu Muhammed Siraceddin Ali b. Osman b. Muhammed b. Süleyman el-. *el-Fetâva's-Sirâciyye*. Lenasia: Dârü'l-Ulûmü'z-Zekerîyya, 2011.
- Zebidi, Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zemaşşeri, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-. *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidit-Tenzil*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, 1407.
- Zeylai, Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen ez-. *Tebyinül-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik ve Hâşiyetüş-Şelebiyyi*. Kahire: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye, 1313.